

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
НАЦІОНАЛЬНА КОМІСІЯ З РАДІАЦІЙНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА ЕКОЛОГІЧНА АКАДЕМІЯ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ ТА УПРАВЛІННЯ
КИЇВСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
УКРАЇНСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ ІНСТИТУТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА ТА ПОЛІТОЛОГІЇ
УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

ПРОТИДІЯ ТЕРОРИСТИЧНИМ АКТАМ У МІСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

**ЗБІРНИК
МАТЕРІАЛІВ НАУКОВОГО ФОРУМУ**

21 червня 2023 року

Київ
Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова
2023

Рекомендовано до друку Вченою радою
Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
(протокол № 3 від 19.06.2023 р.)

Редакційна колегія:

- Андрущенко Віктор Петрович** – доктор філософських наук, професор, ректор Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, член-кореспондент Національної академії наук України, академік Національної академії педагогічних наук України;
- Горінов Павло Валерійович** – кандидат юридичних наук, директор Навчально-наукового інституту права та політології, доцент кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, заслужений працівник соціальної сфери України;
- Драпушко Ростислав Григорович** – кандидат філософських наук, проректор з науково-педагогічної роботи (адміністративно-господарська діяльність), доцент кафедри соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики УДУ імені Михайла Драгоманова, заслужений працівник соціальної сфери України;
- Сопілко Ірина Миколаївна** – доктор юридичних наук, професор, керівник апарату Національної комісії з радіаційного захисту населення України, головний науковий співробітник Науково-дослідного центру «Інститут сімейної та молодіжної політики імені Олександра Яременка» ННІ права та політології УДУ імені Михайла Драгоманова, заслужений юрист України;
- Торбін Григорій Мирославович** – доктор фізико-математичних наук, професор, проректор з наукової роботи Українського державного університету імені Михайла Драгоманова;
- Чемакіна Октябринна Володимирівна** – кандидат архітектури, доцент Українського гуманітарного інституту.

П 83 **ПРОТИДІЯ ТЕРОРИСТИЧНИМ АКТАМ У МІСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ:** збірник матеріалів Наукового форуму. Навчально-науковий інститут права та політології УДУ імені Михайла Драгоманова (м. Київ, 21 червня 2023 р.). – Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. – 396 с.

ISBN 978-966-931-281-5

Збірник матеріалів Наукового форуму *«Протидія терористичним актам у міському середовищі»* присвячено комплексному вивченню проблеми протидії тероризму у міському середовищі. У збірнику представлено результати досліджень, що детально розглядають правові аспекти боротьби з тероризмом у міському середовищі, екологічні наслідки терористичних актів і стратегії екологічного відновлення, психологічні наслідки для місцевого населення та підходи до психологічної реабілітації, соціальні наслідки тероризму та розвиток стійкого соціального середовища, а також архітектурні рішення для забезпечення безпеки та мінімізації наслідків терористичних актів.

Збірник розраховано для науковців, фахівців та інших зацікавлених осіб, які досліджують проблематику протидії терористичним актам з правових, екологічних, психологічних, соціальних, архітектурних аспектів та охорони здоров'я.

Відповідальність за грамотність, автентичність цитат, правильність фактів і посилань несуть автори матеріалів.

УДК 343.326-048.66(477-21)
DOI: https://doi.org/10.31392/UDU-NF_NNIPiP_2023

ISBN 978-966-931-281-5

© Автори публікацій, 2023
© Навчально-науковий інститут права та політології, 2023
© Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023

ВОЛЯНЮК ОЛЬГА ЯРОСЛАВІВНА,

*кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних наук
Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

**ЗАДОКУМЕНТОВАНІ ЗЛОЧИНИ ОКУПАЦІЙНОГО РЕЖИМУ
ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ТЕРОРИЗМУ**

Тероризм, як форма масового насильства, охоплює не завжди очевидні виміри, а міський простір дозволяє досліджувати (не)приховані можливості попередження терористичних загроз та/або боротьби з їхніми наслідками. В наші дні більшість міст України зазнають епізодичних чи систематичних терористичних атак з боку РФ, близько 100 міст і селищ міського типу перебувають(ли) в тимчасовій окупації та/або стали територіями ведення бойових дій (їх список періодично оновлюється [4]). Це свідчить про високий рівень терористичних загроз, який вже зараз став реальністю для громадян України, в тому числі й для жителів міст і містечок. Адже війна є одним із екзогенних факторів поширення масового насильства, зокрема і розгортання *тероризму окупаційного режиму*. Це низка злочинів проти українських військових та цивільних, скоєних російськими військовими, спецслужбами, незаконними збройними формуваннями за наказом держави-терориста.

Методологічно звернемося до окремих кейсів з нещодавньої історії, які дозволяють розпізнати терористичні загрози у міському просторі та сформулювати орієнтовні рекомендації щодо попередження цих загроз. *Задokumentовані окупаційні досвіди* увиразнюють і розширюють наше розуміння природи сучасного тероризму. У цьому зв'язку детальніше вивчений досвід АРК, м. Севастополь, окремих територій Луганської та Донецької областей, які ще до повномасштабного вторгнення зазнали прямої російської агресії. Ці історії дають деякі відповіді на те, які засоби, обґрунтування та «мішені» визначають сучасний тероризм, тобто коротко окреслимо: 1) ресурси тероризму, 2) його пропагандистські основи, 3) ключові цілі.

По-перше, звернемо увагу на таку виразну особливість тероризму окупаційного режиму як *максимальне використання місцевого ресурсу в злочинних цілях*. Йдеться про цілий спектр ресурсів – від високотехнологічних до людських. Наприклад, практика «живих щитів» є однією з найвідоміших у цьому контексті та потребує детального вивчення, підготовки професійних рекомендацій. Менш очевидним, однак суттєвим є використання росіянами у терористичних цілях української військової техніки, в т.ч. й тієї, що була виготовлена в українських містах ще у радянський період. У 1990-х після тривалих переговорів, відвертого тиску РФ щодо розподілу флоту, Україні вдалося розпочати відбудову флоту в Криму, щоправда на застарілому, часто знищеному росіянами обладнанні. Тоді чимало міст України по-своєму «з'явилися» на морі – як назви кораблів, адже шефство над масштабним

відновленням приймали саме різні міста. Пізніше у лютому-березні 2014 р. більшість із цих кораблів біля входу в озеро Донузлав блокували російські окупанти. Близько місяця гідно протистояли агресору, наприклад, екіпажі морського тральщика «Черкаси», рейдового тральщика «Генічеськ». Водночас деякі інші екіпажі у повному чи частковому складі зрадили присязі, та майже одразу були долучені державою-агресором до блокади сил ВМС України, їх шантажу, підкупів, зрештою збройної атаки [3]. Сучасні терористи шукають вразливі сторони об'єкту нападу та максимально використовують такий внутрішній ресурс у терористичних актах.

Співпраця місцевої влади та ЗСУ, з іншими безпековими органами, розвиток (не)формальних механізмів взаємної підтримки може сприяти як місцевим громадам, так і національній безпеці загалом. На прикладі тральщика «Черкаси» розуміємо, що для такого співробітництва не обов'язкова географічна близькість. За «Черкаси» тривав кількогодинний бій, цей останній в Криму оплот військово-морської бази України опирався не лише на місцеве населення, але й громаду міста Черкаси, за більше 800 км від подій. Міська влада та черкаські загалом долучалися до флотських справ, досі продовжують цю співпрацю. Це не лише безпосередня підтримка моряків, але й розгортання військово-патріотичних заходів всередині громади, робота з молоддю тощо. Міста й регіони України тісно зв'язані між собою, однак часто ці зв'язки неочевидні, їх поглиблення також може сприяти боротьбі з тероризмом.

По-друге, серед характерних особливостей сучасного тероризму помітна також *демонстративна імітація антитерористичної діяльності як специфічний, замаскований спосіб знищення ідейних опонентів*. Незаконні звинувачення в екстремізмі та тероризмі стали типовою практикою російського режиму, в т.ч. і на захоплених територіях України. Міські простори вільнодумства, мистецтва, творчих ініціатив окупаційний режим найчастіше маркує як «осередки екстремізму». Згадаємо історію донецького приміщення благодійного фонду «Ізоляція», що після захоплення окупантами перетворилося у катівню й табір. Ще у лютому 2020 р. Управління Верховного комісара ООН з прав людини наводило факти свавільних затримань і подальшого утримання тут людей. Опитавши 56 осіб, яких вдалося звільнити з цієї катівні, в організації підсумували, що найпоширенішими «обвинуваченнями» проти них у так званій «ДНР» були: «сприяння терористичній діяльності», «публічні заклики до екстремістських дій», «терористичний акт», «шпіонаж», «підбурювання до ненависті», «зберігання вибухових матеріалів» [2]. У природі сучасного тероризму держави-агресора закладений високий ступінь організованості та демонстративне проголошення антитерористичної діяльності. Держава, яка нібито оголошує «війну тероризму», часто у такий спосіб діє на випереджувальне самовиправдання, це дзеркальне відображення власних терористичних намірів або вже й дій.

Ця показова агресивна організаційна та інформаційна діяльність може бути деяким орієнтиром із визначення держави-терориста. Сучасні терористи маніпулюють фактами, вміло маскуються, підмінюють поняття, їм все ще доступні міжнародні майданчики комунікації. Відтак ефективна протидія тероризму передбачає вміння перевіряти факти, працювати з дезінформацією, розвивати критичне мислення, об'єднувати відповідні зусилля на регіональному,

національному, міжнародному рівнях. Міста, що вибудовують мережі просвітницьких закладів, підтримують волонтерські ініціативи, інформаційний простір свободи, мають вищий потенціал протистояння терористичним загрозам.

Третью особливістю сучасного тероризму держави-агресора вважаємо його *націленість на місцеву демократію*, яка в українських реаліях різко відрізняється від російського суспільно-політичного життя. Йдеться про цілеспрямоване знищення набутих за останні 30 років «пластів культури», зокрема культури політичної, громадянської, академічної. Часто вони пов'язані саме з міськими локаціями як у символічному значенні (концепція «місце пам'яті»), так і формально-організаційному сенсі. Будь-яку форму громадянської позиції – дослідницьку, експертно-аналітичну, інформаційно-просвітницьку, активістську, правозахисну, адвокаційну, релігійну тощо – окупант «таврує» як нібито «екстремістську» та/чи «терористичну», щойно вона не співпадає з пропагандистським наративом. Як свідчать задокументовані кримські події російської агресії, в умовах окупації переслідувань зазнали члени руху «Євромайдан-Крим», ГО «Фронт змін», «Майдан-Севастополь», Кримської філії Наукового товариства ім. Тараса Шевченка, Кримської організації Національної спілки письменників України, Державної телерадіомовної компанії «Крим», «Центру журналістських розслідувань», «Кримської солідарності», Севастопольського центру сприяння вивченню геополітичних проблем і євроатлантичного співробітництва «Номос», Навчально-виховного комплексу «Українська школа-гімназія», «Українського музичного театру», Православної церкви України, «Меджлісу», «Хізб ут-Тахрір», «Свідки Єгови» та багатьох ін. організацій [1]. Урядова площа в Сімферополі, яка навіть у радянські роки слугувала певним центром суспільно-політичного життя, російськими окупантами закрита для вільних зборів громадян. У традиційні Шевченківські дні люди не можуть віддати шану Кобзарю, адже прохід до пам'ятників заблокований. У найширшому розумінні, це напад на ціннісні основи плюралістичного суспільства.

На противагу таким злочинам, навіть після фізичного знищення міста України продовжують «жити» у пам'яті небайдужих громадян. Сучасні дослідники докладають значних зусиль для збереження інформації про ці міста, для поширення й передачі відповідного досвіду (3-d моделювання, віртуальні карти подій, цифрові музеї тощо). Такі проєкти допомагають консолідувати міжнародну цивілізовану спільноту для боротьби зі сучасними терористами, для проектування безпечного міського простору майбутнього. Отже, зважаючи на специфічні «мішені» сучасного тероризму, важливими напрямками в тому числі й антитерористичної діяльності є: вчасне та професійне документування злочинів терористів; достойні умови розвитку громадянського суспільства; академічна свобода та багатостороння підтримка наукових, культурних і просвітницьких ініціатив.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Віртуальний музей російської агресії. URL: <https://rusaggression.gov.ua/ua/events.html>
2. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, 16 листопада 2019 – 15 лютого 2020. Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав

- людини, 2020. URL:
https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Countries/UA/29thReportUkraine_UA.pdf
3. Мамчак М. Гібридно-флотська війна. Інформаційна оборона. Збірник публіцистичних статей, нарисів і есе. Севастополь, 2019. 347 с.
4. Про затвердження Змін до Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією. Наказ № 164. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. URL:
<https://minre.gov.ua/2023/06/07/pro-zatverdzhennya-zmin-do-pereliku-terytorij-na-yakuyh-vedutsya-velysya-bojovi-diyi-abo-tymchasovo-okupovanyh-rosijskoyu-federacziyeyu-3/>